નિયતિકૃત નિયમરહિતા (એકાંકી નાટક)

નવલિકા સ્વ. સરોજ પાઠક **નાટ્યરૂપ** યામિની વ્યાસ (૯૯૨૫૧ ૯૫૨૩૯) **દિગ્દ** નરેશ કાપડીઆ (૯૯૦૯૯ ૨૧૧૦૦)

પાત્રોઃ મુરલીધર (વૃધ્ધ પતિ). સંતોષીઃ (વૃધ્ધ પત્ની), અનિલ (ભાડૂત ૧), મુકેશ (ભાડૂત ૨)

(સ્થળઃ જૂના સમયનું ગામનું ઘર - વિજ વિહોણું - ઓછું રાચરચીલું - દિવાનખંડ, ઉપલી મેડી અને ઘરના ઊંબર બહારનો માર્ગ)

દ્રષ્ય એક

મુરલીઃ (બારીની બહાર જોતાં) સંતોષી, તને યાદ છે? આપણે આ ઘરમાં રહેવા આવેલાં ત્યારે આ રસ્તા પર પંચાયતનો માણસ સાંજે આવીને ઘાસતેલનો દિવો કરી જતો. આજે તો જાતે જ બત્તી થઈ જાય છે. દુનિયા નવી થતી ગઈ અને આપણે જૂનાં થતાં ગયાં. આપણે પણ ઘરડાં થયાં અને આપણું ઘર પણ. (સંતોષીનો નહિ જોતાં..) સંતોષી, અરે ઓ સંતોષી, તને પણ પગે તકલીફ છે. જરા જંપીને બેસને..

સંતોષીઃ (ઝાડુ લઈને પ્રવેશે) અરે ભાઈસાબ, માળ પર કચરો વાળવા ગઈ હતી. (બેસી જતાં) હવે તો દાદર ચડતાં થાકી જવાય છે. છઠ્ઠે પગથિયે બેસી જવું પડે છે.

મુરલીઃ તો મૂકને પંચાત સફાઈની! તું ઉપર ધબધબ ચાલે છે ને તે ક્યારેક લાગે છે કે મેડીની છત લઈને નીચે આવશે..

સંતોષીઃ કેવી વાત કરો છો, વેકેશનમાં આપણા દિકરા રહેવા નહિ આવે? એ લોકો આવે તે પહેલાં આ રસ્તા જેવી બત્તી પણ ઘરમાં નખાવે દેજો.. આપણને આ ફાનસ ચાલી રહે, પણ ભણેલા ગણેલા દિકરાને તો વાંચવા માટે લાઈટ જોઈશેને?

મુરલીઃ હાસ્તો, વળી માળિયાનો માલસામાન પણ ખસેડવો પડશે, એને આવું નહિ ગમે. છત પણ સાફ કરાવવી પડશે.. જરાય પાણી ગળે તે શરણને નહિ ગમે.

સંતોષીઃ ભાઈ સાહેબ, તમે તો ભારે ભૂલકણાં.. હજી ગયે વર્ષે છાપરું ચળાવીને નવા નળિયા નહિ નખાવ્યા? પણ યાદ રાખજો, વેકેશન સુધી કોઈને ઉપલી મેડી ભાડે આપવી નથી. વેકેશન પડશે અને મારો દિકરો શરન રહેવા આવશે.

મુરલીઃ હા, હો.. વેકેશન અને કેરીગાળો સાથે જ આવે છે. આપણે આ વખતે હાફૂસ કેરી મંગાવીશું દિકરા માટે.. ગયા વર્ષે તો મલગુબ્બાથી ચલાવી લીધું..

સંતોષીઃ કંઈ ખરાબ નહોતી મલગુબ્બા કેરી.. મારા દિકરાને રસ કાઢીને કેવો ખવડાવેલો? એને કાપેલી કેરી નથી ગમતી..

મુરલીઃ એમ કહેને કે રસનો તને ચટકો છે, ને નામ દિકરાનું લે છે, બાકી હાફૂસ એટલે કેરીનો રાજા. વળી તું થાકેલા હાથે કેરી ક્યાં ઘોળવા બેસસે?

સંતોષીઃ થાકેલા હાથ શેના? મારો દિકરો ઘરમાં હોય એટલે ક્યાંથી જોમ આવે તેની ખબરે ય નહિ પડે હોં..

મુરલીઃ હા, ખરી વાત છે, યાદ છે, ત્રીજે વર્ષે દિકરો વેકેશનમાં ઘરે નહોતો આવ્યો તે? આપણે કેરી લઈને રાહ જોતાં રહ્યાં. તે ન આવ્યો તે નજ આવ્યો અને આપણે અઢી મણ કેરી એમને એમ ફેંકી દીધી હતી..

સંતોષીઃ હા, પણ આ વર્ષે તે જરૂર આવશે. તમતમારે કેરી મંગાવી જ લેજો. અને ઘર ભાડે આપવું હોય તો હમણાં ભાડૂત શોધો, અને શરત કરજો કે વેકેશન પડે તે પહેલાં ખાલી કરવું પડશે.

મુરલીઃ હા, એ બોલી પહેલેથી જ કરી લેવાની. સાચું કહું? મને એની બહુ યાદ આવે છે.

સંતોષીઃ હા, હું મંદિરે જાઉં તો તેની ધજામાં પણ મને બબલ દેખાય છે.

મુરલીઃ તેં શું નામ કહ્યું? બબલ? એટલે કે પરપોટો? પણ હમણાં તો તું શરણ કહેતી હતી.

સંતોષીઃ ભાઈસાહેબ, તમે એને ક્યારેક શરન કહો, તો ક્યારેક શરણ કહો. તો હું એને બબલ ન કહી શકું? એને માટેનું બહુ હેત એટલે કોઈ પણ નામ હોઠે આવી જાય છે.

મુરલીઃ પણ સંતોષી. એક વાત છે, આપણે આપણા છોકરાઓ માટે વધુ સંપત્તિ ભેગી ન કરી શક્યા.

સંતોષીઃ ભાઈસાહેબ, સંતોષીના છોકરાઓ પણ સંતોષી જ છે. જાણો છો? નાના દીવે દિવાળી અને મોટે દીવે હોળી હોય છે. વધુ સંપત્તિ ભેગી કરીને મારે તેમને લડાવવા નથી.

મુરલીઃ વાહ, સમજદારીની વાત કરી તેં. ચાલ રાત થઈ ગઈ. (બગાસુ ખાય) દેવના ગોખલામાં દીવો પ્રગટાવ, હાથ જોડીને ઊંઘી જઈએ તે વહેલી પડે સવાર. જીવતરનો એક દિ ઓછો.

સંતોષીઃ (દીવો પ્રગટાવતા) જીવતર ઓછુ થશે તો વાંધો નહીં, પણ આપણી એકધારી આખા જીવનની વાતચીત ખૂટી પડેને તો રહેશે માત્ર ખાંસીનો ઠસકો અને ‘હે રામ’ સાથે પડખું ફેરવવાનું.

મુરલીઃ ચાલ હવે, પગે લાગી લે. (ઘંટડી વગાડે - પગે લાગે - સંતોષી પણ છેડો માથે ઓઢીને પગે લાગે.)

સંતોષીઃ ચાલો.. (મુરલી એનો હાથ પકડીને લઈ જાય.) (પહેલું દ્રષ્ય પુરૂં)

દ્રષ્ય બીજું

(સવારનું સંગીત વાગે)

મુરલીઃ (કોટ પહેરતા પ્રવેશે) એ સંતોષી, પંચાંગ ક્યાં મૂક્યું? તું અગિયારસનું પૂછતી હતીને, તે લાવ, જોઈ આપું. ક્યાં ગઈ તું? ચાલ પછી જરા બજાર જઈ આવું. પોષ્ટ ઓફિસ પણ જવું છે. પહેલાં જરા ચા આપી દે. કાલે તું ખાંડનું પૂછતી હતીને, ઊભી રહે, રેશનકાર્ડ ઉપર પેટીમાં છે, તે લઈ આવું. રેશનિંગની દુકાને પૂછતો આવીશ કે માથાદીઠ કેટલી ખાંડ મળશે.. (જાય)

સંતોષીઃ (બીજી બાજુથી પ્રવેશે) આ પ્રાયમસનો ભડકો ય કેવો પીળો થઈ ગયો છે. વાસણ કાળા થઈ જાય છે. તમે બજાર જાવ તો પ્રાયમસની પીન લેતા આવજો. વાસણ સાફ કરતા દમ નિકળે છે. ઠીક છે, હમણાં ઓછા વાસણ થાય છે, પણ વેકેશનમાં છોકરાઓ હશે તો કેટલાં વાસણ થશે? ખાંડ પણ વધારે જોઈશે. લો, ચા પી લો. (મૂકે) હું તમારે માટે થોડી ચોખાની પાપડી તળી લઉં. (અંદર જાય)

મુરલીઃ લે સંતોષી, પંચાગ લઈ આવ્યો. તારી અગિયારસ જોઈ લઉં. હવે આ ચા મૂકીને ક્યાં ચાલી ગઈ? લે ચા પરથી યાદ આવ્યું, હું તો ખાંડ માટે રેશનિંગ કાર્ડ લેવા ગયો હતો, અને લઈ આવ્યો પંચાંગ.

સંતોષીઃ (પ્રવેશતા) એ તો ઉંમર થાય એટલે એવું થાય.

મુરલીઃ પણ સંતોષી માતા, તમે તો કડેધડે છો.

સંતોષીઃ લે, તો મારે તો રહેવું જ પડેને જાજરમાન. ત્રણ ત્રણ જુવાનજોધ દિકરાઓની માં છુંને..

મુરલીઃ હા ભાઈ હા. માનવું પડે. (કોટના ખિસ્સામાં હાથ નાંખતા) આ કોટના ખિસ્સાને જરા થિંગડુ દઈ દેજે.

સંતોષીઃ કાલે જ તો સાંધી દીધું હતું, પાછું ફાડી નાંખ્યું?

મુરલીઃ હેં? (તપાસે) ખરી છે તું પણ. જે ફાટ્યું છે તેજ ખિસ્સું તે સાંધ્યુ નથી. હું પરચુરણ આ ખિસ્સામાં રાખું છુંને?

સંતોષીઃ વારુ, હમણાં તો મારે બહુ કામ છે. સોય પરોવી રાખજો. પછી સાંધી દઈશ. હું શું વાત કરવા આવેલી? હા, આ પાપડીના પીપનું ઢાંકણ કટાઈ ગયું છે, ખૂલતું નથી મારાથી. જરા ખોલી આપજો.

મુરલીઃ વારુ, પણ જો સોય તો પરોવી જ રાખી છે, (ખિસ્સામાંથી કાઢતાં) લે સાથે જ રાખી છે.

સંતોષીઃ તમે તો જબરા ભાઈ. લાવો, સાંધી દઉં.. (સીવવા માંડે - મુરલી પંચાંગ જોયા કરે) સાંભળો છો? (મુરલીઃ હં) મેડી પરની દળવાની ઘંટી પર ધૂળ જામી ગઈ છે, જરા જોજો. (હં) ને વળગણીની દોરી તૂટૂં તૂટૂં થવા આવી છે, જરા જોજો. (હં) પિંજારાને ત્યાંથી નવું રૂ લાવીને ઓશિકામાં ભરવાનું છે, સાવ બેસી ગયું છે. (હં) શું હં, હં, કર્યા કરો છો? મારી કોઈ વાત સાંભળતા નથી, લો સિવાઈ ગયું તમારું ખિસ્સું..

મુરલીઃ ના, સંતોષી, તને જ સાંભળતો હતો, અને વિચારતો હતો કે મારું જીવન પણ કંતાઈ જાય, ફાટવા માંડે તો આમ જ થિંગડુ મારી આપજે.

સંતોષીઃ હાય હાય, એ શું બોલ્યા? તમારાથી પહેલી તો હું ઉપર જઈશ. સૌભાગ્યવતી.

મુરલીઃ ના સંતોષી, એવું ન બોલ, તારા વિના હું એકલો કોને સહારે જીવીશ?

સંતોષીઃ કેમ દિકરા નથી ત્રણ ત્રણ? અને તમારું આ વહાલું ઘર નથી?

મુરલીઃ ઘર પણ હવે મારા જેવું ઘરડું થઈ ગયું છે. દિકરાઓ ઉપર ચાલશેને, તો અહીં કાંકરી ખરવા માંડશે.

સંતોષીઃ તો સમારકામ કરાવોને ભાઈસાબ. પૈસાની જરૂર પડે તો કોઈ ભાડૂત શોધી કાઢો.

મુરલીઃ એને માટે બધાંને કહી રાખ્યું છે, ફરી વાત કરવી પડશે. ભાડૂત કંઈ ટકોરા મારતો થોડો આવશે? (બારણે ટકોરા પડે છે) એ કોણ હશે અત્યારે?

સંતોષીઃ ભાડૂત.. એને કહી દેજો કે..

મુરલીઃ વેકેશન પહેલાં ખાલી કરવું પડશે, એજને? વારુ કહી દઈશ.

સંતોષીઃ (બારણું ખોલવા જતાં) તમે તો ભારે મજાકિયા. અરે આ તો બાજુવાળા તાપી બેન હશે. તુલસીના પાન લેવા આવ્યા હશે. બીજું કોણ આપણે ઘરે આવવાનું? (મુરલી પંચાંગમાં મશગુલ)

અનિલઃ (પ્રવેશી) નમસ્તે. હું અનિલ. તમારે ત્યાં ઘર ભાડે આપવાનું છે?

મુરલીઃ (પંચાંગમાં જ જોતાં) આ તાપીબેનનો અવાજ તાપીદાસ જેવો કેમ થઈ ગયો? (બારણા તરફ જાય)

સંતોષીઃ આ એમના બાપુજી.

અનિલઃ એમના? કોના?

સંતોષીઃ શ.. સ.. (યાદ આવતાં) હા, બબલ, બબલના..

અનિલઃ બબલ?

મુરલીઃ હા, બોલો ભાઈ, કેમ આવવું થયું?

અનિલઃ જી, હું અનિલ, આ ગામમાં મારી બદલી થઈ છે. મને ખબર પડી કે તમારે ઘર ભાડે આપવાનું છે. તમારું ઘર નાનું છે, પણ હું એકલો છું, કપડાં બહાર ધોવડાવીશ અને જમવાનું પણ બહાર.

મુરલીઃ પણ ભાઈ?

અનિલઃ હું એક માસનું ભાડું પહેલાં જ આપવા તૈયાર છું. મારી ઓફિસ બીજી સગવડ કરે ત્યાં સુધીની જ મારે જરૂર છે.

સંતોષીઃ પણ અમારી વાત તો સાંભળો.. અમારી એક જ શરત છે..

અનિલઃ હું એકાદ માસમાં જ ઘર ખાલી કરીને ચાલ્યો જઈશ, બસ?

સંતોષીઃ પણ તમને કોણ આટલું જલદી જવાનું કહે છે, દિકરા?

અનિલઃ દિકરા?

મુરલીઃ હા ભાઈ, તારા કપડાં, થેલો, બુશકોટના ખિસ્સામાંથી દેખાતી પેન..

સંતોષીઃ ચહેરા પરની વિહવળતા, થાકેલું મોઢું એટલે એકદમ શરણ જેવાંજ..

મુરલીઃ ના સંતોષી, સરલ જેવા..

સંતોષીઃ ના, બ-બ-બ, નામ પણ યાદ નથી આવતું..

અનિલઃ માની જાવને, હું તમારે શરણે જ આવ્યો છું. બસ એકદમ સરળ બનીને રહીશ.

મુરલીઃ બસ, એક જ શરત છે, તમારે ચૈતર-વૈશાખ પહેલાં ખાલી કરવું પડશે.

અનિલઃ ચૈતર-વૈશાખ એટલે?

મુરલીઃ વેકેશન પહેલાં.. આ ભણેલાઓની આ જ તકલીફ છે, હિંદુ મહિનાઓના નામ જ નથી આવડતાં. અદ્લ બબલ જ જોઈ લો.

અનિલઃ હેં?

સંતોષીઃ ચાલ દિકરા હાથ-મોં ધોઈ લે.. થોડું ખાઈ લે. (રસોડા તરફ જાય)

મુરલીઃ ચાલ, તને ઉપલા માળનો તારો ઓરડો બતાવી દઉં.... (અનિલને લઈ ઉપર જાય - દ્રષ્ય પુરૂં)

દ્રષ્ય ત્રીજું

અનિલઃ (પત્નીને પત્ર લખે છે) પ્રિય આરતી, તારાથી દૂર થઈને આ ઘરમાં રહેતાં મને ચાર મહિના થયાં. આજેજ તારો પત્ર મળ્યો, મુરલી કાકા સવારે જ પોષ્ટ ઓફિસ જઈ લઈ આવ્યા. હવે એમને પણ ખબર પડે છે કે આજે તારો પત્ર આવશે જ. આ લોકો મને તેમનો દિકરો જ માને છે. સંતોષીબા આગ્રહપૂર્વક જમાડે છે. મને આપણી બાની ખોટ નથી સાલતી. બંને જણાં, ધીમે ધીમે કામ કરતાં રહીને મારી બધી જ સગવડો સાચવે છે. હું તેમને તકલીફ આપતો હોઉં એવું પ્રમાણિકતાથી કહું તો એ બધું અવગણીને મારી સાથે તેમના દિકરાઓની વાત કરવા આવી જ પહોંચે છે.. તેમના અંતરની લાગણી કોના પર વરસાવે?

મુરલીઃ શું કરે છે બેટા? તને ખબર છે, અમારો શરણ નાના હતો ત્યારે આ બારીમાંથી ભૂસકો મારી એટલો તોફાની હતો. હવે તો મોટો અફસર બની ગયો છે.

સંતોષીઃ અફસર એટલે લડાઈનો નહિં, મોટો સાહેબ બની ગયો છે, મોટા શહેરમાં રહે છે અને મોટેથી બોલે છે.

અનિલઃ તમારે એક જ દિકરો કે?

સંતોષી : ના.

મુરલીઃ હા.

બંનેઃ હા - હા.

અનિલઃ શરણ? સરલ? કે બબલ? (બંને ખેં ખેં હસે, પછી ગંભીર થઈ જાય.) કાકા, હું પત્નીનો પત્ર પૂરો કરું? મને મોડું થાય છે.

સંતોષીઃ હા-હા

મુરલીઃ હા-હા. તું લખી લે એટલે મને આપ હું પોસ્ટઓફિસમાં નાંખી આવીશ ભાઈ.

અનિલઃ (પત્ર લખતાં) આરતી, હવે આપણું મળવાનું દૂર નથી. કંપનીનું મકાન તૈયાર થવા આવ્યું છે. પણ મને આ વડીલોને છોડીને જવાનું ગમતું નથી. એમને કહેવાનો પણ જીવ ચાલતો નથી. એમના કદાચ ત્રણ દિકરા હતાં, ના, કદાચ એક જ હતો.. ક્યાં તો એ આ જગતમાં નથી, અથવા આ ઘરે બોલાવવા છતાં, આવતો નથી.. અથવા તો કદાચ.. જવા દે, આપણે મળીશું ત્યારે જ તને કહીશ.. મારે તેમની સાથે વાત કરતાં ખૂબ સાચવવું પડે છે, તેમના અંતર પર અજાણતાથી કોઈ ઘા ન થઈ જાય તે માટે.. આ ઘર છોડતા

પહેલાં હું જ તેમને એકાદ યોગ્ય ભાડૂત શોધી આપીશ. જેથી તેમને મારા જવાનું દુઃખ ભલે રહે, આર્થિક તંગી ન રહે. ચાલ ત્યારે, હવે પત્રથી નહિ, રૂબરૂ જ મળીશું. જયશ્રી કૃષ્ણ.. (પત્ર બંધ કરે - ઉભો થાય.)

મુરલીઃ લખાઈ ગયો પત્ર? લાવ બેટા, હું ટપાલપેટીમાં નાંખી આવું.

અનિલઃ કાકા, હું બહાર જાઉં જ છું, નાંખી દઈશ. તમને નાહકની તકલીફ..

સંતોષીઃ જરા સાચવીને જજે દિકરા. અંધરાયું છે.. (અનિલ નિકળી જાય.)

મુરલીઃ અરે દિકરા છત્રી તો લેતો જા.. (ગાજવીજ અને વરસાદનો અવાજ)

સંતોષીઃ નહિં માને, અદ્દલ બબલ જેવો જ છે.

મુરલીઃ હોય, આ ઉમરે છોકરાઓ આવા જ હોય.. તું શું વિચારે ચડી ગઈ?

સંતોષીઃ આ ગયો, હવે સમય કેવી રીતે પસાર કરીશું? સમય સાથે શું કરી શકાય?

મુરલીઃ ઘણી વાર સમયને પણ ખબર નથી પડતી કે આપણી સાથે શું કરવું?

(સમય પસાર થાય તે દર્શાવતું સંગીત - બારણે ટકોરાં)

સંતોષીઃ જુઓ તો, આટલા વરસાદમાં કોણ હશે?

મુરલીઃ ના, વરસાદ તો અટકી ગયો છે. અરે, ભાઈ ભીનો થઈ ગયોને? હું છત્રી લઈને પાછળ દોડ્યો, પણ તેં ન સાંભળ્યું..

સંતોષીઃ બહાર જ ઉભો રહેજે દિકરા, પગ ધોવડાવું.. શરણ ઘરમાં આમ જ આવી જતો, અને પગલાં પાડતો.. હવે મારામાં સફાઈ કરવાની તાકાત નથી રહી.. એકવાર તો સરલ વરસાદમાં ભિંજાયો તે ટાઈફોઈડ થઈ ગયો.

મુરલીઃ ના ટાઈફોઈડ નહિ, શરણને ન્યુમોનિયા થયો હતો.

અનિલઃ કોને? કોને ન્યુમોનિયા થયો હતો? સરલને કે શરણને? (બંને એકબીજાની સામે છોભીલા પડીને જૂએ) કે પછી બબલને?

સંતોષીઃ (મુરલીને) કમાલ છો, તમે? આપણા દિકરાનું નામ ભૂલી ગયાં? (અનિલને બતાવી) આ તો આપણો બબલ છે..

અનિલઃ બા, હું બબલ નહિં, અનિલ છું..

મુરલીઃ (છોભીલા પડી) હેં. હા. ખરી ભૂલકણી છે તું, અરે આ તો આપણો અનિલ છે..

સંતોષીઃ (છોભીલા પડી) હું તારે માટે ચા મૂકૂં દિકરા, ભીનો થઈને આવ્યો છે.

અનિલઃ ના. ઊભા રહો, અહિં બેસો બંને.. (બેસાડે) જુઓ, હું ભીનો નથી થયો, મારે ચા નથી પીવી. મારે તમને એક મહત્વની વાત કરવી છે, માટે પાછો આવ્યો છું. મારી ઓફિસ તરફથી ઘરની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે. પણ તમે ચિંતા નહિ કરતા, મેં તમારે માટે નવો ભાડૂત શોધી કાઢ્યો છે. મારાથી થોડું વધુ ભાડું પણ આપશે. માણસ સારો છે, મારો પરિચિત છે. (બંને એકબીજાની સામે ન સમજાય તેમ જોતા રહે) ચિંતા નહિં કરતાં, તે વેકેશન પહેલાં ખાલી કરી જશે, બસ? મારી જવાબદારી. મુકેશ આવતો જ હશે..

મુકેશઃ (બહારથી જ) હું પહોંચી ગયો છું, (પ્રવેશે) અનિલ ભાઈ, ઘોડાગાડીવાળા સાથે નક્કી જ કર્યું છે, મારો સામાન અંદર લઈ લો અને તમારો સામાન ગાડીમાં મૂકી દઈએ..

મુરલીઃ (અનિલને) અરે પણ દિકરા, તું માંદો થઈને ઊઠ્યો છે, વજન ન ઊંચકતો. ગાડીવાળાને બોલાવી લે, તે સામાન લઈ જશે.

અનિલઃ ચિંતા ન કરો વડીલ, માંદો હું નહિ, બબલ પડ્યો હતો. વળી મારો સામાન કેટલો? તરત લઈ આવું છું. (મુકેશને) આવો મૂકેશ ભાઈ, તમને ઓરડો બતાવી દઉં. (બંને ઉપર જાય)

સંતોષીઃ (મુરલીને) એનો સ્વભાવ જરા ચિડિયો થઈ ગયો છે, પણ જતી વખતે ક્લેશ ન કરતાં. નોકરી એટલે નોકરી, જવું તો પડે જ.

મુરલીઃ હા, પણ દિકરાને આપણે માટે કેટલી લાગણી છે? નવો ભાડૂત પણ જાતે શોધી લાવ્યો. અદ્દલ બબલ જ છે. (અનિલ અને મુકેશ ઉપરથી નીચે આવી પ્રવેશે)

સંતોષીઃ (અનિલને) દિકરા, ટિફિનમાં જીરા-મીઠાની પૂરી છે, કીડી ચડી જાયને માટે મુરબ્બો નથી મૂક્યો. ચા સાથે ખાજે. અને દરેક સ્ટેશને ગાડીમાંથી બહાર નહિ નિકળતો..

મુરલીઃ વેકેશનમાં પાછો જરૂર આવજે દિકરા. કેરીગાળો કરવા. અમારી એકલતા ભાંગી જશે.

(અનિલ બંનેને પગે લાગી બહાર જાય - બંને મુકેશ સાથે વાતે વળગે..)

સંતોષીઃ દિકરા તારે માટે ચા મૂકું? થાકીને આવ્યો હશે, આજે દૂધવાળો નહોતો આવ્યો. તને કાળી ચા ફાવશે?

મુરલીઃ અમારા બબલને કાળી જ ચા ફાવે. હવે તો મોટો અફસર થઈ ગયો છે, મોટો માણસ બની ગયો છે, શહેરમાં..

(મુકેશને કંઈ ન સમજાતા બહાર આવે, જ્યાં અનિલ ઊભો જ છે.)

મુકેશઃ તમે આ લોકો સાથે કઈ રીતે રહેતા હતાં? આ લોકો તો ખરેખર..

અનિલઃ બહુ પ્રેમાળ છે. આ ભાડૂ જ એમની આજિવિકા છે, પ્લીઝ ના ન પાડતો દોસ્ત..

મુકેશઃ એમ નહિ. મને પણ એમને માટે ફિલિંગ્સ છે. એમના દિકરા છે ક્યાં? મને લાગે છે, શહેરમાં જઈને તેમને કોઈ સાઈકિયાટ્રીક્સને બતાવીએ તો કેવું?

અનિલઃ ના દોસ્ત, એવી ભૂલ પણ ન કરતો. આ જ એમનું જીવન છે. સાચું કહું? એમને કોઈ દિકરા છે જ નહિ.. છતાં ત્રણ દિકરા હોવાના ભ્રમમાં તેઓ જીવે છે. તેમની આ ભ્રમની સૃષ્ટિ ભાંગીશ નહિ, મારા ભાઈ. તેઓ ભાંગી પડશે, તૂટી પડશે. એમને માટે તો આ મૃગજળ એ જ સત્ય છે. નિયતીએ તેમને નિયમ રહિત બનાવ્યા છે.

સંતોષીઃ (ઘરમાં) આ શરણ ગયો, તો હવે સરલ તો સમયસર આવશેને?

મુરલીઃ કેમ નહિ, બબલ જરૂર આવશે. (બંને સ્થિર થાય)

અનિલઃ (બહાર, મુકેશને) આને કહેવાય, 'નિયતીકૃત નિયમરહિતા.'

(નાટક પૂરો)